

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging opbouw

J. Horsman, Dordrecht

Bijbelse motieven

In de bijbel komen we bepaalde motieven tegen. Sommige verhalen lijken op elkaar. Niet zozeer wat de personen of gebeurtenissen betreft, maar je herkent als het ware de melodie. „Zoiets is al vaker gebeurd”, denk je dan. Met andere mensen in andere omstandigheden, maar het lijkt er op. Ik herken hier iets.

Een paar van die motieven, die ik herkend meen te hebben, wil ik u hier doorgeven.

Het motief van het ongelofelijke begin

Als er in de bijbel grote dingen gaan gebeuren, dan valt op hoe onopvallend, hoe bescheiden, hoe ongelofelijk het begin vaak is. Nu is een onopvallend begin op zichzelf genomen niet zo vreemd. We zien wel vaker in de geschiedenis dat invloedrijke mensen op een bescheiden plaatsje geboren worden. Toen Napoleon werd geboren heeft, behalve zijn ouders, niemand die dag als iets bijzonders ervaren. In de Bijbel is het begin van belangrijke gebeurtenissen of tijdvakken niet alleen maar bescheiden, maar op het onwaarschijnlijke af. Veel verhalen beginnen op een wijze – als je de afloop niet wist zou je aan het begin van het verhaal zeggen: „Dat wordt nooit wat”.

Abraham uit Ur

De stamvader van het volk Israël wordt geroepen uit Ur der Chaldeeën. Die plaats van herkomst heeft al iets stekeligs. Ur der Chaldeeën. Hij kwam uit Irak! Niet zo'n gunstige buurt. Nu niet en toen niet. Abraham's vader is naar het noorden getrokken, naar Haran. En vandaar gaat Abraham verder naar Kanaän. Abraham moet rotsvast overtuigd zijn geweest dat de Here God hem zelf geroepen heeft, want hij is in een kansloze situatie. Een vreemdeling, een immigrant, die er rotsvast van overtuigd is dat zijn nageslacht het land zal be-

zitten, terwijl hij – en dat probleem wordt van jaar tot jaar groter – geen enkele zoon heeft om de kans op nageslacht open te houden. Abraham heeft nog een neef, Lot, maar ook hij verdwijnt uit de gezichtskring. Anders had Abraham, met een beetje goede wil, Lot en zijn nageslacht nog kunnen adopteren.

Maar Lot gaat zijn eigen weg. Hij blijft geen bijwoner, hij wordt inwoner van de stad van de mens.

Abraham blijft alleen achter. Met al zijn personeel weliswaar, maar zonder zoon. Ja, wij kennen de afloop, maar iemand die het verhaal voor het eerst hoort zou toch zeggen: „Dat wordt nooit wat!”

Die vertwijfeling klinkt ook door in de woorden van Abraham in Gen. 15.

De Here zegt daar tegen Abraham: „Vrees niet, Ik ben uw schild, uw loon zal zeer groot zijn.” Maar Abraham antwoordt: „Wat zult Gij mij geven, daar ik kinderloos heenga.” Kinderloos-letterlijk staat er: *ontluisterd*. Ik heb geen kinderen. Hoe kan het nu ooit nog iets worden met de belofte. Kansloos.

Abraham wilde best. Hij wilde de Here ook nog wel een handje helpen om de belofte mogelijk te maken. Samen met Sara wordt er een reddingsoperatie op touw gezet. Abraham neemt een bijvrouw, Hagar, en het kind zal als het van Sara gelden. Een draagmoeder dus. En Ismaël wordt geboren. Maar hij zal de

Inhoud

285 Ds J. Horsman,
Bijbelse motieven

286 Verantwoording

287 Ds J. Kranenburg,
Pastorale Notities

288 Ds H. J. v. d. Kwast,
„Met open vizier” (4)

289 Prof dr A. Th. van Deursen
De statenvertaling in het
dagelijks gebruik

290 H. Algra,
Geloven we het wel? (3)

292 Drs P. J. van Kampen,
Het nieuwe tijdperk (1)

erfgenaam niet zijn, want hij is niet het kind van de belofte.

En als dan eindelijk Izaäk geboren wordt, kun je een zucht van verlichting slaken, maar – hoe dun is het draadje waaraan de belofte hangt. Izaäk – als hij een flinke kou vat is de belofte in gevaar.

Sara sterft zonder kleinkinderen gezien te hebben. En de dood van Sara stelt Abraham voor een merkwaardig probleem.

Een graf in Kirtjath Arba

De begrafenis van Sara maakt Abraham's positie nog weer eens goed duidelijk. De plaats waar Sara begraven zal worden betekent namelijk principiële keuze. Immers, begraven deed men over het algemeen waar iemand thuis hoorde.

Bij de vaderen. In het familiegraf. Denk in dit verband aan de begrafenis van Jakob en Jozef.

Het graf van Sara zal ook het graf van Abraham worden.

En waar moet dat graf gevestigd worden. In Haran, of nog verder terug in Ur? Abraham kiest voor Kanaän. Hier hoort hij, dit is het land der belofte.

Maar hoe weinig lijkt dat er nu nog op. Dat is ook duidelijk als de naam wordt genoemd van de plaats waar Sara stierf: *Kirjath Arba*, dat is Hebron. Ja dat is Hebron maar het was toen *Kirjath Arba*.

Een stekelige naam.

In Jozua (14:15) wordt die naam verklaard: stad van Arba, de Enakiet. Een vreemd land was het met oude vijandige namen.

Hebron en Juda is wel hetzelfde maar toch weer heel iets anders dan *Kirjath Arba* in Kanaän, een naam waarvan alle stekels overeind staan.

Hoe duidelijk blijkt de uitzichtloosheid van Abraham. Hij heeft niet eens een plaats om een graf te stichten.

De Hethieten, de bezitters van het land, zijn Abraham welgezind. Ze bieden hem een plaats aan in de keur van hun eigen grafsteden. Dat is een hele eer. Een uitnodiging tot assimilatie. Abraham krijgt het aanbod om van bijwoner inwoner te worden. Maar Abraham bedankt voor die eer en hij blijft bij zijn oorspronkelijke verzoek. Hij wil een eigen graf. Het eerste bezit in het land der belofte. Dat getuigt van een groot geloof van Abraham, maar als je als objectieve buitenstaander zijn kansen inschat is het toch wel erg onwaarschijnlijk dat gebeuren zal wat God belooft heeft. Eén vreemdeling tegenover de hele samenleving van de Hethieten. De Hethieten hadden een hoge beschaving, een stedelijke beschaving. Abraham was nog een half-nomade. Geen onbelangrijk man – een grootvorst noemen de Hethieten hem – maar toch geen bedreiging voor de Hethieten.

En dan is er nog dat andere gevaar. Als Izaäk groter wordt zal hij dan vreemdeling blijven. Zal hij dan weerstand kunnen blijven bieden aan de verleidingen van de Hethietische cultuur? Zal hij niet, net als Lot, in trekken in de stad van de mens.

Een vliegende start heeft de vervulling van de verbondsbelofte aan Abraham niet gemaakt. En dat zien we bij het vervolg van de geschiedenis vaker gebeuren.

Verantwoording (3)

bij de principiële uitspraak van de Nederlands Gereformeerde Kerk te Eindhoven dat de toelating van vrouwen tot de kerkelijke ambten op bijbelse gronden in principe verantwoord en gewenst is.

Verschillende factoren zijn daarvoor aan te wijzen

1. De maatschappelijke omgeving

Om te beginnen: Paulus moet rekening houden met de maatschappelijke verhoudingen in zijn tijd – het evangelie gaat niet revolutionair te werk. Ondanks de vervulling van Joël's profetie kon hij geen vrijlating van alle slaven bevelen, noch in zijn brief aan Philemon, noch in zijn andere brieven. Evenmin als Petrus trouwens (1 Petr. 2:18vv). Afschaffing van de slavernij op dat moment zou een economische ontwrichting hebben betekend. Evenmin kon hij, in de toenmalige verhoudingen, vrouwen gelijke rechten (b.v. handelsbekwaamheid) toekennen als de (haar) mannen. Petrus noemt de vrouwen „brozer vaatwerk” – zij zijn „de zwakkeren”, gelet op haar maatschappelijke en juridische positie in die tijd en op de economie die bij de gratie van lichaamlijke arbeid gedijde.

Paulus legt aan de vrouw beperkingen op. Die hangen samen met de toen geldende normen voor fatsoen bij optreden in het openbaar. Zowel Paulus als Petrus brengen „de tooi” (c.q. hoofdtooi) der vrouwen ter sprake (1 Tim. 2:9-15; 1 Kor. 11:2-16; 1 Petr. 3:1-6). Paulus vraagt de vrouw aan haar man onderdanig te zijn (zich te voegen naar de onderlinge orde) met verwijzing naar Adam en Eva, Petrus verwijst daarbij zelfs naar Sara, die „Abraham gehoorzaamde en hem heer (kurios) noemde” (1 Petr. 3:6).

2. Tijdelijke beperkingen vanuit „de wet”

Toch is noch Paulus, noch Petrus vergeten, dat in de nieuwe bedeling de oude beperkingen naar geslacht, leeftijd en maatschappelijke positie verleden tijd zijn. Philemon krijgt zijn slaaf terug, maar „nu niet meer als slaaf, maar als meer dan een slaaf, als een geliefde broeder” (Philemon:16). En mannen krijgen te horen: „hebt u vrouw lief, evenals Christus zijn gemeente heeft liefgehad, en zich voor haar overgegeven heeft...” (Ef. 5:25). Petrus wijst de mannen erop, dat hun vrouwen „mede-erfgenamen des levens” zijn, aan wie zij „eer” moeten bewijzen (1 Petr. 3:7); net zoals hij van ieder vraagt eer te bewijzen aan de keizer, de stadhouders, kortom alle menselijke instellingen waaraan men zich moet onderwerpen, onderdanig moet zijn (1 Petr. 2:13-17).

Beide apostelen verwijzen naar „de wet” (de boeken van Mozes of ook het hele O.T.) bij het opleggen van beper-

kingen. Maar het zijn door de toenmalige situatie vereiste beperkingen, evenals dat het geval was bij het apostelconvent in Jeruzalem. Daar heet het: „Het heeft de Heilige Geest en ons goedgedacht...” (Hand. 15:28). De Heilige Geest zelf stond achter die beperkingen – toch is ieder het er over eens, dat zij van tijdelijke aard waren. Wij meten, terecht, de verhouding tussen Jood en Griek (niet-Jood, heiden) naar het programma van de Geest in Hand. 2. Maar waarom zouden wij dat niet doen, wanneer het gaat om de verhouding man-vrouw, met het oog op de gelijkberechtigtheid in de gemeente?

3. Hiërarchie in de oude kerk.

Er is nog een andere factor te noemen. Het blijkt dat vrouwen uiteenlopende diensten in de gemeente hebben verricht, zoals het N.T. laat zien. Maar deze Schriftgegevens zijn in de kerk geaccepteerd zonder meer. D.w.z. zonder daaraan, in het licht van Hand. 2, enige consequenties te verbinden. Ze werden en worden tot uitzonderingen op de regel verklaard. Die regel is dan blijkbaar: alleen mannen verrichten (geordende) diensten. En dat ondanks het programma van de Geest, door Petrus verkondigd als het werkelijkheid geworden evangelie (Hand. 2:14-21), de vervulling (!) van Joël's profetie. Deze gang van zaken is te verklaren uit de geschiedenis van de kerk. Al vrij snel werd het leven der vroeg-christelijke gemeenten overwoerd door wat wij nu kennen als de rooms-katholieke organisatie. Tussen de plaatselijke kerken en bisschoppen ontstond een strijd notabene over de vraag wie de meeste, de eerste was (vgl. Marc. 9:34; Luc. 9:46; 22:24). Deze strijd werd gewonnen door de bisschop en de kerk van Rome. Die bisschop was echter niet de eerste onder zijn gelijken. Nee, hij werd, sinds de negende eeuw, in onderscheiding van alle andere bisschoppen Papa, vader, paus. De kerk wordt patriarchaal gestempeld. Lang daarvoor al werd ook „het oudtestamentisch begrip van het priesterschap overgebracht op de ambtsdragers. Die ambtsdragers werden gezien als nieuwtestamentische opvolgers van de oudtestamentische priesters en levieten. Zij zijn (als vroeger de stam van Levi) uitgenomen uit het volk en gewijd tot 's Heren dienst in zijn heilighdom, de tabernakel, thans de heilige katholieke kerk.” En dat, terwijl de kwalificatie priesters en priesterschap in het N.T. nooit slaat op de „ambtsdragers” maar op de hele gemeente, alle gelovigen – als vervulling van Gods eigen belofte bij de sluiting van het oude verbond op de Sinai (zie

hiervoor resp. Openb. 1:6; 1 Petr. 2:5 en 9; Ex. 19:6).

Daarmee deed opnieuw haar intrede wat nu juist op Goede Vrijdag tot voltooid verleden tijd was verklaard: de hiërarchie. Door de overname van dit oudtestamentische model waren de vrouwen tegelijk volledig uitgeschakeld voor enige dienst: het O.T. kende geen priesteressen! De eis, dat geestelijken ongehuwd zouden blijven (het celibaat) versterkte deze tendens nog eens.

Het is nauwelijks te peilen, hoezeer deze ontwikkelingen hun stempel hebben gezet op de verhouding man-vrouw. Dat kon des te gemakkelijker, omdat in de oude klassieke wereld de vrouw toch al als minderwaardige t.o.v. de man werd gezien. In plaats van dat de kerk zich ging ontwikkelen naar het evangelie van Hand. 2 en een voorbeeld ging geven van het heil, zoals God zich dat had voorgenomen, werden maatschappelijke misstanden gelegaliseerd. Ja, ze werden als Gods eigen wil en wet aan Christus' gemeente opgelegd. De toch al bestaande ongelijkwaardigheid werd versterkt. De patriarchale verhouding binnen het huwelijk en in de maatschappij kreeg vrij spel.

4. Geen herstel van de verhoudingen in de kerken van de Reformatie

De tijd van de reformatie bracht op dit punt weinig hervormingen. De kerk schrok pas wakker toen de beweging van de vrouwen-emancipatie al lang op gang was gekomen. Sociale hervormingen kondigden zich aan (arbeiders, kinder- en vrouwenarbeid). De beginnende hiervoor werden geput uit de Franse Revolutie en de werken van Karl Marx. Geen wonder, dat de kerk zich hier fel tegen verzette. Maar tegelijk zag zij (uitzonderingen daargelaten) op deze punten het evangelie over het hoofd. De Schrift moest dienen als bewijs, dat de arbeiders aan hun bazen en de vrouwen aan hun mannen ondergeschikt waren en dienden te blijven. De vrouw diende zich te houden bij de drie k's: de keuken, de kinderen en de kerk, daar was haar plaats. Een universitaire studie viel buiten het gezichtsveld. Zich bekwamen in de wetenschap lag niet op haar weg, nog daargelaten of zij er de capaciteiten voor had (maar zou zij minder geschikt zijn dan een man, bijv. voor.....vrouwenarts?). De aversie van de kerk was begrijpelijk, maar het maatschappelijk bewustwordingsproces bleek niet te keren. Met wantrouwen en argwaan zag de kerk die ontwikkelingen aan. Het proces van de gewinning deed zijn werk, maar een principiële positiebepaling ontbrak veelal. De argwaan was terecht: de beginnende van de Franse Revolutie (Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap) en de leer van Karl Marx (o.a. de klassenstrijd) leidden tot verwording en ontaarding van het leven. De excessen openbaren zich steeds duidelijker op alle levensgebieden – ook in het gezin, ook in de verhou-

ding kind-ouder, ook in de verhouding man-vrouw, ook in de verhouding werkgever-werknemer, overheid-onderdaan enz., enz. Maar wantrouwen, passief verzet en verontwaardiging brengen geen enkele verbetering tot stand. Zij worden meewarig gezien als symbolen van dom conservatisme.

Velen zeggen: je mag de maatschappelijke verhoudingen niet als norm nemen en de bijbel daaraan aanpassen. Maar dat is nu juist wat van het begin af aan gebeurd is – zelfs met behulp van het N.T., waarop men zich dan (zij het ter goeder trouw) ten onrechte, wilkeurig en zonder zicht op de geleidelijke ontplooiing van het heil, beriep.

Roeping van de gemeente: vervulling van het heilsplan

Op Christus' gemeente rust echter de taak aan de wereld voor te leven wat Gods heilswil is, hoe de onderlinge verhoudingen in zijn Koninkrijk zijn geregeld. Christenen zijn Gods medearbeiders. Zij vinden hun program niet in de Franse Revolutie of in de werken van Karl Marx. Hun program staat voluit uitgeschreven – met name – in Hand. 2, maar je kunt ook zeggen in heel de Schrift. Wanneer Christenen zich daarvoor laten gezeggen, leiden zij een

„voorbeeldig” leven en zijn zij leesbare brieven van Christus in een veelal onchristelijke, godloze maatschappij.

Grond van de conclusie van de kerkeraad

De conclusie van de kerkeraad is gebaseerd op de doorgaande lijn in de Heilige Schrift, niet op losse teksten of het wegwerken van losse teksten. Men moet oog hebben voor het perspectief dat de Heilige Schrift zelf biedt: de voortgang en de ontplooiing van het heil, zoals dat God voor ogen staat en waar Hij in de Schriften van spreekt.

Op sommige punten is de kerk dat bijna „als vanzelf” gaan zien. In de tijd van de reformatie groeide het inzicht in het „alleen door geloof, alleen door genade” op een verbazingwekkende wijze (Luther). De Geest des Heren verlichtte hart en verstand tot het verstaan van het evangelie (denk ook aan Calvijn). Nu staan wij voor de vraag naar de plaats van de vrouw in de gemeente. Zomin als uitspraken van Paulus verhinder(d)en na te denken over bijv. de positie van slaven, zomin belemmeren andere uitspraken het antwoord op de vraag: wat is naar Gods bedoeling de plaats van (de man en) de vrouw?

J. Kranenburg, Rolde

Pastorale Notities

Leven van vergeving

Jaren geleden ontving ik met enige regelmaat bezoek van een man, die op latere leeftijd tot bekering was gekomen, en vóór zijn bekering zo te horen een tamelijk onstuimig leven had geleid.

Ik weet niet eens meer of hij ook tot enige kerk behoorde. Wel ontdekte ik later dat hij meer predikanten met een bezoek vereerde. De gesprekken liepen overal steeds uit op het verhaal van zijn bekering. Of eigenlijk niet zozeer op zijn bekering dan wel op het leven vóór zijn bekering. De manier waarop hij daarvan vertelde kwam op mij niet helemaal gezond over. Het was net of hij wel overgezet was uit de duisternis in het licht, maar toch nog met heimelijk verlangen aan de duisternis terugdacht.

Zijn verhaal boette steeds meer aan geloofwaardigheid in en het begon mij te vervelen. Ik heb wel getracht, hem duidelijk te maken dat de Here meer belangstelling had voor zijn heden dan voor zijn verleden en dat het voor de Here toch geen genoegen moest zijn om telkens weer door de bagger van zijn leven te moeten waden, maar dat scheen nauwelijks indruk op hem te maken.

Toen heb ik hem het verhaal verteld van de dominee die in vakantietijd een opvallende ansichtkaart ontving van een gemeentelid. Meestal krijgen dominees kaarten van kerken en dat is eigenlijk best aardig. Maar hier ging het over een plaatje groot meer. Het plaatje werd ontsierd door een tekst die er dwars overheen gedrukt was. Het waren de woorden uit Micha 7:19: „Ja, Gij zult al onze zonden werpen in de diepten der zee”. Als je goed keek zag je dat er op de voorgrond in het meer ook een bord stond op een paal. Alleen met een vergrootglas kon je lezen wat er op stond: „Verboden te vissen”.

Wanneer de Here God onze zonden in de diepten der zee werpt moeten wij niet aan de oever gaan staan hengelen om ze telkens weer boven water te halen!

Of mijn bezoeker nu onder de indruk van dit verhaal kwam weet ik niet. Hij kwam niet meer terug. Het is mogelijk dat hij werkelijk een streep door zijn verleden heeft gezet, maar het kan ook zijn dat hij voldoende adressen overhield waar men met aandacht en waardering naar hem bleef luisteren.

Het blijft anders een vreemde trek in ons dat er stukjes verleden zijn die we nooit helemaal los willen laten. Zou dat ook komen doordat de vergeving onze eer te na is? Zelfs met de schijn van berouw is meer eer in te leggen dan met vergeving.

„Met open vizier” (4)

Het Open Vizier, interviews met J. Kamphuis

Samenwerking met „anderen”

Wanneer aan Prof. Kamphuis de vraag voorgelegd wordt of hij na de breuk van 1944 verwachting heeft gehad van herstel, is het antwoord: Nee. Dat kan ik in alle oprechtheid zeggen, daar heb ik nooit op gehoopt. . . . de breuk lag al voor de Vrijmaking en de *Vrijmaking was het herstel van de breuk*. (pg 45) Hij zegt ook zonder aarzeling van de Geref. Kerk (s) in zijn eerste gemeente dat het een *valse kerk* was.

Eén en ander heeft gevolgen t.a.v. samenwerking met broeders en zusters met wie men kerkelijk niet één is en zo had de professor in zijn jeugd al bezwaren tegen de titel van een referaat: *Hervormd en dus anti-revolutionair* van wijlen Prof. Severijn. In de dagen van de vrijmaking heeft hij zich verzet tegen pogingen om het studenten-corps met een beroep op de gemeenschap der heiligen bijeen te houden en over de Calvinistische Studentenbeweging zegt hij dat die na 1944 niet bij elkaar mocht blijven, dat was *corrupt*.

Aan deze „beginzelen” is Prof. K. trouw gebleven, zoals o.a. blijkt uit zijn optreden op een vergadering van verontruste G.P.V.ers, die bezwaren hadden tegen vormen van samenwerking met het R.P.F. en de S.G.P. in lijstverbanden e.d.

Heb ik de professor goed begrepen dan is zijn bezwaar dat bij interkerkelijke samenwerking de *wezenlijke vragen onder tafel kunnen gaan*.

Het is een duidelijke positiekeus – wel haast uniek – maar het geeft de geïnterviewde niet het recht om anderen die de vrijmaking hebben ervaren als een noodzakelijke, maar zeer te betreuren *scheiding tussen broeders en zusters van hetzelfde huis* en die *samenwerking* met christenen, die kerkelijk gescheiden van ons leven *niet* bij voorbaat *verwerpen* een soort corruptie te verwijten.

Hooft de geboden eenheid van allen die van Christus zijn niet tot de *wezenlijke zaken*?

Wel is mij intussen duidelijk geworden waarom broeders en zusters met andere geloofsinzichten, aanvankelijk als dom – zij zagen het niet – en later als onbetrouwbaar werden gezien.

Het is niet zo verwonderlijk dat Prof. Kamphuis, naar hij zelf in het interview vertelt, op een gegeven moment heel scherp tegenover Prof. Schilder kwam te staan. In geding was de vraag of een *chr. gereformeerd student* aan de school in Kampen *lid mocht worden van het studentencorps*.

Van Prof. Schilder is bekend dat hij een hartelijk voorstander was van het streven naar eenheid met de Chr. Geref.

Kerken; hij was bereid daar offers voor te brengen. Ook wezen de hoogleraren Schilder en Holwerda niet alle samenwerking met andere gelovigen af, maar Kamphuis c.s. zagen dat misschien beter. Duidelijk is dat, wanneer Prof. Kamphuis, na het overlijden van Schilder en Holwerda, school zou maken met zijn opvattingen een polarisatie in de kerken niet te vermijden was. Na alle conflicten die er zijn geweest liggen de vragen over kerk en samenwerking nu nog in de vrijgemaakte kerken.

Boven-schriftuurlijk of on-schriftuurlijk

Niet alleen op het punt van de samenwerking valt bij J. Kamphuis een zekere ombuiging van de lijn van de „vaders” van de Vrijmaking op te merken.

Prof. Schilder hamerde er indertijd op dat het in de vrijmaking niet ging om een „leer”, maar om een „binding” die boven de Schrift uitging. Ter verduidelijking voor hen die één en ander niet persoonlijk hebben beleefd haal ik de geschiedenis even op.

In de veertiger jaren deed de synode van de Geref. Kerken uitspraken over de leer, die aanvankelijk weinig bezwaren ontmoetten, zelfs een gevoel van opluchting gaven, gezien beschuldigingen tegen mannen als K. Schilder, S. G. de Graaf e.a. geuit. Moeilijkheden deden zich voor na het verschijnen van een *toelichting en prae-advies*, waaruit kon worden geconcludeerd dat er in de leeruitspraken een binding inzake de leer van verbond en doop aan de „*veronderstelde wedergeboorte*” verscholen lag. Tegen deze binding rees bezwaar; de bezwaarden vroegen geen maatregelen tegen hen die de leeruitspraken konden aanvaarden en spraken *niet van een valse leer* maar van een *boven-schriftuurlijke binding*.”

Wanneer het dus niet ging om een leer maar om een binding aan uitspraken en handelingen hebben we in feite te doen met een *kerkrechtelijk conflict*. Prof. Kamphuis zegt dan ook terecht dat Schilder stelde dat de zaak van het kerkrecht alles overkoepelde; het *dogmatisch conflict* was *secundair*.

Op dit punt heeft Prof. Kamphuis altijd wel een beetje zijn vragen gehad aan het adres van Schilder; hij is geneigd, meer dan geneigd, van het houden voor wedergeboren te zeggen: *dat is onscriptuurlijk*. Deze voorzichtige kritiek op Schilder verwondert ons niet; niet alleen bij Kamphuis vinden we de gedachte dat de leeruitspraken onscriptuurlijk waren.

Hiermee is een belangrijke zaak aan de orde gesteld.

Mijn leermeester ds S. G. de Graaf zei in de dagen van de scheuring tegen me: „Je mag je nooit alleen om kerkrechtelijke bezwaren aan de kerk onttrekken, want dan is er geen confessionele basis en vroeg of laat komt er een nieuwe binding.”

Prof. Kamphuis spreekt daarom *terecht* van het *diffuse* in de Vrijmaking: *enerzijds* het accentueren van Gods verbondsbelofte en *anderzijds* zeggen: wij hebben ons aan niets anders gebonden dan aan de Drie Formulieren. Laten we elkander vrijlaten. Hier wordt de vinger bij een zwak punt gelegd. Het gelijk van Schilder c.s. is dat de dogmatische bezwaarden en de mensen, die alleen kerkrechtelijk bezwaard waren en geen moeite hadden met de leeruitspraak, in vrede hebben samengeleefd en waar dan allemaal ook over getwist is: *niet over de veronderstelde wedergeboorte*.

Dezer dagen las ik nog een verslag van een referaat waarin (onder grote instemming) werd gezegd dat *de winst* van de *vrijmaking* is geweest dat we de kerk weer hebben ontdekt en komen we in de buurt van de nieuwe binding waar De Graaf over sprak.

In de jaren van de Vrijmaking werd door onze voorgangers dus gesteld dat *de kern van het conflict lag bij art. 31 van de K.O.: het ratificatie-recht van de kerken*.

Wanneer de schrijvers van het boek aan Prof. Kamphuis voorzichtig vragen of sommige *buitenverbanders* zich dan later niet *terecht op Schilder hebben beroepen* toen zij zeiden, dat Schilder toch meer accent legde op het kerkrechtelijk onrecht, dan wordt dat beroep *onzerzijds persé onterecht* genoemd. Dit is wel wat klein van de professor; stel je voor dat zo’n buitenverbander gelijk heeft!

Waarom mogen wij niet zeggen wāt J. K. zelf verhaalt?

Als „bewijs” wordt dan de leer van „Telder” genoemd onder verwijzing naar artikelen in de Reformatie tegen de leringen van ds A. A. Leenhouts.

Als er geen betere argumenten tegen de buitenverbanders zijn in te brengen valt het met hen wel mee.

Zou het niet beter zijn Schilder e.a. niet te betrekken in de ontwikkelingen na hun dood.

Een volgend keer tot besluit van deze reeks nog een paar opmerkingen over wat ik gemakshalve noem „*het historisch fundament*” van de vrijmaking.

De statenvertaling in het dagelijks gebruik *)

We weten, met hoeveel zorg de statenvertaling tot stand is gekomen. We weten ook, hoeveel kwaliteit ze in zich borg, hoeveel ze waard was. Of laat ik dat nauwkeuriger zeggen: we weten hoeveel ze waard *kon* zijn.

Een boek op zichzelf is immers niet meer dan een dood voorwerp. Er bestaan prachtige boeken, die in onze hedendaagse cultuur geen waarde meer hebben, en voor niemand iets betekenen, omdat ze door niemand gelezen worden. Ze vormen een dood kapitaal, hoeveel ze ook waard zouden *kunnen* zijn.

Zo kan het ook met de bijbel zijn. Een bijbel in de boekenkast, een bijbel in het schoollokaal, een bijbel op de preekstoel, dat betekent allemaal niets, als die bijbel niet wordt gebruikt en gelezen. Een goede bijbelvertaling is beter dan een slechte. Maar een slechte bijbelvertaling die dagelijks lezers vindt, is beter dan een goede die nooit wordt opengeslagen. De synode van Dordrecht en de bijbelvertalers wilden het allebei: hun werk moest goed zijn en het moest gelezen worden. We hebben gehoord, dat het eerste is gelukt. We stellen ons nu dus de tweede vraag: hoe vond deze bijbel lezers en gebruikers? Hoe gingen de mensen van de zeventiende eeuw met de bijbel om?

Als we op zo'n vraag een antwoord zoeken, moeten we ons goed bewust zijn van een belangrijk verschil tussen de zeventiende eeuw en onze tijd. In onze samenleving nemen boeken een belangrijke plaats in. In de zeventiende eeuw was die plaats beperkt. Nu zijn er velen, die zich een boek aanschaffen als een luxe voorwerp – niet ter wille van het praktische nut, maar ter wille van het genot. Dat gebeurde natuurlijk ook wel in de zeventiende eeuw, maar dan betrof het toch een veel kleinere groep, een culturele elite, die vooral in de steden woonde. De grote meerderheid van de mensen had met boeken in het algemeen weinig omgang. We kunnen dat waarnemen, als we eens een Holands dorp van de zeventiende eeuw van dichtbij beschouwen. Er zijn wel midelen om te weten te komen wat een doorsnee dorpeling aan goederen in huis had, bij voorbeeld met behulp van testamenten, inventarissen en publieke verkopeningen.

Letten we dan eens speciaal op boekenbezit, dan kunnen we drie groepen onderscheiden. Ten eerste zijn er huishoudens, waarin je geen enkel boek aan-

treft. Ten tweede is er een groep, waarbij geen andere boeken worden gevonden dan een bijbel of een kerkboek. Ten derde is er nog een kleine groep van mensen, die een paar boeken in huis hebben. Het zijn er doorgaans weinig – we moeten eerder denken aan twee of drie dan aan tien of twaalf – en ze hebben steeds een duidelijk aanwijsbaar nut: een atlas, een kroniek, een prekenbundel, een kruidenboek. Buiten de kleine culturele elite is het boek een puur gebruiksvoorwerp.

Maar als we dan in zoveel gezinnen een bijbel vinden als enig boek, dan mogen we denken, dat die bijbel ook in zo'n huishouden zonder boeken een onmisbaar gebruiksvoorwerp is geweest. Je kon niet zonder bijbel, net zo min als je borden en bedden en kleren kon missen.

Maar aan welk gebruik moeten we dan in de eerste plaats denken? Wie een statenbijbel bezit, zal weten dat daarvoor in is afgedrukt de approbatie van Hare Hoog Mogenden, de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden. En wie deze approbatie gelezen heeft, zal misschien net als ik getroffen zijn door de wens, die de Staten hier uitspreken, namelijk dat de nieuwe vertaling zal mogen gebruikt worden „in de kerken en publieke scholen... en dat diensvolgens alle kerkelijke vergaderingen, kerkedienaren, professoren en doctoren in de heilige theologie... in het uitvoeren van hun diensten zich daarnaar mogen reguleren”. Waarom treft ons dat? Omdat we hier iets missen. De Staten spreken over kerken, scholen, predikanten, theologische faculteiten – maar ze zeggen geen woord over de gezinnen. Werd dan thuis niet in de bijbel gelezen? Jawel. Maar toch hoeft het ons niet te verbazen, dat in de approbatie wel gesproken wordt over gemeenschappelijk bijbelgebruik in kerk en school, maar niet over persoonlijk gebruik. Die nadruk op het gemeenschappelijke is wat we kunnen verwachten in het geestelijk klimaat, waarin de bijbelvertalers geleefd hebben. Bogerman, Baudartius, Hommius en Walaeus zijn calvinisten geweest.

Nu gaan we tegenwoordig met het woord calvinist nogal slordig om. Als ik zou moeten proberen de betekenis af te leiden uit het moderne spraakgebruik dan zou ik zeggen: een calvinist is iemand, die andere mensen vertelt wat ze behoren te doen. Of dat een juist gebruik van de term is laat ik voor rekening van de media. Maar het is in elk geval een omschrijving, die niet opgaat voor het Dordtse calvinisme van de zeventiende eeuw. Dordtse calvinisten zijn mensen, die niet anderen, maar elkaar vertellen wat ze horen te doen, anders gezegd, mensen die het zichzelf vertellen. Want dat zijn twee kanten van éénzelfde zaak: het aan elkaar, of het aan zichzelf vertellen. Er is geen wezenlijk verschil tussen. Want kenmerkend voor het Dordtse calvinisme is het denken vanuit de gemeenschap, of om een kerkelijke term te kiezen, denken vanuit de gemeente. Heel dwingend is dat uitgedrukt in het oude avondmaalsformulier, als het brood en de wijn vergeleken worden met de eenheid van de gemeente: „gelijk uit vele graankorrels één meel gemalen en één brood gebakken wordt, en uit vele beziën, samengeperst zijnde, één wijn en drank vliet, „en zich ondereen vermengt”, zo is ook de gemeente één en ondeelbaar. Het individu gaat op in het ene lichaam. Van zijn eigen persoon is niets overgebleven dan de lege dop en de uitgeperste schil, die weggegooid worden. Hij is een nieuw leven begonnen. Hij leeft nu alleen nog maar in de gemeente.

Voor deze gemeente is de nieuwe bijbelvertaling. De bijbel is de gids, die haar in dat nieuwe leven begeleidt. Daarom kan ze niet zonder bijbel. En het is de taak van de kerk, die gids tot de gemeente te laten spreken. Nu spreekt de bijbel geen Nederlands, maar Grieks en Hebreeuws. De gemeente kent die talen niet. De Nederlandse vertaling moet voor haar het oorspronkelijke geheel kunnen vervangen. Ze moet, zoals de Dordtse synode het zei, tot Nederlandse hoorders spreken in de eigen taal van de Heilige Geest („ipsissimus Spiritus Sancti sermo”). Dat is niet alleen een wetenschappelijke opgave, van zuiverheid en correctheid. Het ging er ook om, het oor van de gemeente te vinden. Zij moest die taal kunnen verstaan. Elke Nederlander die de nieuwe statenvertaling las, moest die taal als de zijne herkennen, en begrijpen wat er stond. De tekst moest zo eenvoudig, zo duidelijk mogelijk zijn.

Een voorbeeld van dat streven naar eenvoud kennen we allemaal, uit het eerste hoofdstuk van Genesis: op de tweede dag schiep God het uitspannel. De oude vertaling van de zestiende eeuw schreef daar: het firmament. Een ander voorbeeld is Exodus 15, Mirjam nam een trommel ter hand. De oude vertaling had: een tamboerijn, en dat heeft het Nederlands Bijbelgenootschap ook weer gekozen. Uitspannel

*) Rede van Prof. van Deursen, uitgesproken bij de herdenking van 350 jaar Statenvertaling op 19 september j.l.

Prof. van Deursen sluit in zijn voordracht aan op een voordracht van prof. dr. W. van 't Spijker.

bleef gehandhaafd, maar is niet meer een erg gebruikelijk woord. Er zit nu eenmaal leven in een taal, en voor moderne oren is de taal van 1637 niet altijd op het eerste horen duidelijk. Maar we zouden ons vergissen als we meenden, dat de statenvertaling van meet af iets plechtigs gehad heeft, dat afstand schiep van de levende taal. Wie dat denkt, moet maar eens ambtelijke stukken uit die tijd lezen, met hun overvloedig gebruik van Franse en Latijnse basistaardwoorden. Daar hebben wij het nu moeilijk mee, maar dat soort Haags Nederlands was ook toen al een beproeving voor eenvoudige dorpssecretarissen en plattelandsschouten, die het al flink te kwaad konden hebben met de spelling van woorden als februari en privilege. Daarom kunnen we niet anders zeggen dan dat de statenvertaling, zonder in gemeenzaamheid te vervallen, toch de levende taal van de zeventiende eeuw heeft willen spreken.

Deze nieuwe statenvertaling is snel in de kerken ingevoerd, en bereikte de gemeente over de kansel en de lessenaar van de voorlezer. Het duurde wat langer voor ze ook de huiskamers bereikt had. Daarvoor zijn twee redenen te noemen. Ten eerste was een bijbel vrij duur. Zelfs een tweedehands bijbel in goede staat kan op veilingen nog wel een gulden of twee opbrengen, dat is dus ongeveer het loon van twee dagen arbeid. Voor een nieuwe betaalde men meer, ook omdat veel kerkgangers, vooral vrouwen, prijs stelden op een luxe uitvoering van hun kerkboek. Vaak vermelden testamenten en inventarissen de kerkbijbel met zilverbeslag als één van de kostbaarste stukken in het familiebezit. Dat is dan tevens de tweede reden, waarom de oude vertaling zich in de gezinnen vrij lang handhaafde. Ze ging als erfstuk over in handen van de volgende generatie. Voor één Hollands dorp kan ik het nauwkeurig aangeven. In het Noordhollandse dorp Graft, destijds een heel groot dorp met een bloeiende gereformeerde gemeente, vinden we voor het eerst in 1657 in een inventaris melding gemaakt van „een bijbel in de nieuwe overzetting”.

Twintig jaren waren er toen verlopen, en nog altijd was de statenvertaling in de huisgezinnen lang niet algemeen. Ze heeft het echter gewonnen, daar in Graft, en in Ureterp, en in Ermelo, omdat ze duidelijk en herkenbaar voor gewone mensen in gewone dorpen bestemd was. Soms kan ons dat nog opvallen in die statenvertaling, met name in de kanttekeningen, dat ze ons verplaatsen in het Nederlandse wereldje van de zeventiende eeuw. Zo is denk ik typisch Noordnederlands de vertaling van Jozua 2:7, „die mannen joegen hen na op de weg der Jordaan, tot aan de veren”. Daarmee wordt bedoeld, zeggen de kanttekeningen, „het veer of de veren, waar men over de Jordaan pleegt te varen, opdat men hen daar niet zoude overlaten”. De nieuwe vertaling van

het Nederlands Bijbelgenootschap spreekt hier niet van veren, maar van doorwaadbare plaatsen. Zo stond het in 1637 ook al in de Engelse en Duitse vertalingen. Maar de statenvertalers vonden het zo normaal, dat je een water overstak per veerboot, dat volgens hen ook de verspieders in Jozua's tijd van de diensten van een veerman gebruik moesten maken. Daar spreekt de levenservaring van een Noordnederlander. Zo zou het ook wel eens kunnen teruggaan op ervaringen van Hollandse matrozen, als de kanttekeningen bij Openbaring 7 spreken van „Arabieren, Agarenen, Mooren, Saracenen en andere wrede volken”. Waarom werden juist deze volken wreed genoemd? Ik denk omdat heel wat Nederlandse zee-lui aan de Noordafrikaanse kust in harde slavernij leefden of geleefd hadden, en „peryckel van Turcken” ongeveer het ergste gevaar was, waaraan de zee-man was bloot gesteld.

En een laatste voorbeeld: als de kanttekenaren uitleggen, wat richteren zijn geweest, zeggen zij dat we die niet moeten beschouwen als „landsheren of koningen... maar die het publieke recht van Gods volk tegen hun verdrukken en vijanden uitvoerden en hen uit hun hand verlost, de godsdienst zuiverden en in reinheid behielden, en de republiek van Israël bij hare vrijheid beschermde en in gemene zaken met hun dienst en goede raad bijstonden”. Of de richteren dat allemaal precies zo deden betwijfel ik, maar het is een niet oninte-

ressante omschrijving van het Hollandse stadhouderschap, zeker zoals het volgens de calvinisten vervuld zou moeten worden.

Maar al is ze dan herkenbaar Noordnederlands, de statenvertaling is allerm minst klein en provinciaal. Daarvoor wisten de vertalers te goed, dat hun Noordnederlandse gemeenten waren opgenomen in een veel groter en wijder verband. „Al de particuliere kerken op aarde, die rechtzinnig zijn”, zeggen ze bij Hooglied 6:9, „maken te zamen niet meer dan één lichaam”. Er zijn niet vele kerken, er is maar één kerk. Die kerk overschrijdt ver de grenzen van het vaderland. Als de kanttekeningen bij Openbaring 11 moeten verklaren, wat we hebben te verstaan onder de twee getuigen, dan leggen zij dat uit als: al degenen, die ook in duistere tijden voor de waarheid van het evangelie zijn opgekomen. Ze noemen ook hun namen: Petrus Waldus, John Wycliffe, Johannes Hus, Luther, Melanchton, Zwingli, Oecolampadius, Farel en Calvijn.

Anderen nog zijn daarop gevolgd, tot heden toe, „in Duitsland, Frankrijk, Engeland, Schotland, Zwitserland, Nederland en andere kwartieren der wereld”. In die traditie wilden ook de statenvertalers staan. En zo is een boek tot stand gekomen dat naast de Lutherbijbel of de authorized King James version zijn plaats verworven heeft te midden van de grote, klassieke bijbelvertalingen van het Europese protestantisme.

H. Algra, Den Helder

Geloven we het wel? (3)

Uit de lezing over kerkverlating op de predikantenkonferentie in Ermelo.

In het voorgaande gedeelte werd de veilige basis beschreven, die ieder kind nodig heeft, ook wat het geloofsleven betreft. In dit gedeelte gaat het over een andere heel belangrijke basis van de geloofsopvoeding: de gewoontevorming.

Het belang van gewoontevorming

Over gewoontevorming wordt nogal eens wat meewarig gedaan. Men denkt dan dat gewoonten alleen maar zouden leiden tot verstarring, tot vastroesten, tot inhoudsloze patronen. Toch kunnen we niet zonder vaste gewoonten; dat geldt voor volwassenen en voor kinderen. En zelfs mensen die zeggen niets van gewoonten te moeten hebben, hebben hun dagelijks leven ingedeeld in tientallen vaste patronen. Gewoonten geven immers zekerheid, bieden houvast.

Binnen de opvoeding zijn vaste gewoonten bijzonder belangrijk. Kinderen leren via vaste gedrag patronen, maar het geeft hen ook zekerheid, veiligheid. Juist kinderen die die structuur moeten missen ontwikkelen zich niet zelden tot angstige kinderen: de omgeving geeft hen geen zekerheid.

Ook de geloofsopvoeding kent vaste regels. Peuters en kleuters vinden het prachtig om eindeloos dezelfde verhalen uit de bijbel te horen. Zo leren ze die verhalen kennen, ermee om te gaan. Het besteden van veel aandacht aan de gewoontevorming – ook wat het ge-

loofsleven betreft – is juist op heel jonge leeftijd al belangrijk. De bijbel spreekt in dit verband wel van *inprenten* (Deutr. 6:7).

Ook voor opvoeders is die gewoon-tevorming erg belangrijk. Ook zij hebben een vast ritme, een houvast nodig. Bij een onderzoek onder Rooms-Katholieke gezinnen merkte mevrouw Andree op dat met het verminderen van de hoeveelheid „godsdiens-tige opvoedingshandelingen” ook de kwaliteit van die handelingen is verminderd (zie: 1, blz. 38). Hoewel men nog een discussie kan voeren over wat we precies onder die 'kwaliteit' moeten verstaan, geeft deze uitspraak wel aan dat gewoonten niet per definitie inhoudsloos behoeven te zijn: ze kunnen ook houvast voor verdieping van het geloofsleven betekenen. Tenslotte moet nog worden opgemerkt dat wanneer ouders niet vroeg beginnen met goede gewoonten, ook wat de geloofsopvoeding betreft, het op den duur steeds moeilijker wordt om er nog mee te beginnen.

Bijbellezen

Een goede gewoonte is het dagelijks lezen uit de bijbel. Die gewoonte verschuift gemakkelijk naar de rand van de gezinssituatie. 's Morgens wordt er niet uit de bijbel gelezen, want dan is er geen tijd voor, 's middags wordt er niet uit de bijbel gelezen, want dan is toch niet iedereen thuis, en 's avonds wordt er evenmin uit de bijbel gelezen, want de kinderen willen graag Sesamstraat zien.

„Wie zich een televisie aanschafft, zal merken dat dit vernuftige produkt van menselijk kunnen hem verplicht zijn leven en dat van zijn gezin voortaan anders in te richten”, schrijft D. Koole (2). De goede gewoonte van het dagelijkse bijbellezen wordt door de TV in ieder geval niet zelden ondergraven. Overigens moet er ook op gewezen worden dat het bijbellezen als zodanig ook een inhoudsloze gewoonte kan worden.

Mevrouw Vrijmoeth-de Jong heeft in 'Opbouw' heel goede dingen gezegd over de christelijke opvoeding binnen het gezin. Bij het lezen uit de bijbel noemt ze drie invalshoeken: a) *les in de bijbelse geschiedenis*, b) *onderricht in de omgang met de hemelse vader*, c) *training in het toepassen van Gods Woord in het leven van de kinderen*. Aandacht voor deze drie aspecten be-

tekent tevens dat kinderen betrokken moeten worden bij het lezen uit de bijbel (3).

Kerkgang

Trouw in de kerkgang hoort ook bij de geloofsopvoeding. „Voor een volgende generatie is gelovigheid zonder kerkelijkheid een illussie” (1, blz. 39, citaat van Dr T. I. G. M. Andree). Daarbij is de wijze waarop het gezin naar de kerk gaat – zo blijkt uit uitspraken van jongeren – van groot belang: met een positieve houding, of al zuchtende? En uiteraard evenzeer hoe men uit de kerk komt: altijd boordevol kritiek op alles en iedereen, of zelfs positief als men best wat moeite had met de preek of met het lastige kind van de familie X.

Het dagelijks bidden

In 'Geloven van huis uit' staat het volgende citaat uit de dissertatie van Dr. Andree dat aan duidelijkheid niets te wensen overlaat: „In het geheel van godsdiens-tige opvoedingshandelingen blijkt het samen met de kinderen bidden voor het slapen gaan de beste graadmeter voor het vaststellen van de intensiteit van die opvoeding. Waar het bidden voor het slapen gaan verdwijnt, ontbreekt de mogelijkheid om kinderen iets van het transcendente te laten ervaren” (1; blz. 39).

Juist voor het slapen gaan zijn kinderen meestal sterk ontvankelijk voor een intense relatie.

Dit citaat onderstreept nog eens het belang van het samen bidden met kinderen. Het is meer dan 'alleen maar een gewoonte'.

Moeders en vaders!

Dr. Andree schrijft ook dat moeders de belangrijkste rol spelen binnen de geloofsopvoeding (1, blz. 39). Anderzijds schrijft Van der Ploeg in zijn onderzoek dat het voor de betekenisvolle overdracht bijzonder belangrijk is dat vaders en moeders op één lijn zitten. Wanneer de ouders onderling verdeeld zijn over de inhoud van het geloof, staat de betekenis van dat geloof van meet af aan ter discussie (4; blz. 117).

Geloofsopvoeding is een opdracht voor beide ouders. Wanneer beiden 'ja' hebben gezegd bij het doopvont en in het gezin aanwezig kunnen zijn wanneer er uit de (kinder-)bijbel gelezen wordt, naar de kerk wordt gegaan, gebeden wordt, dan hebben beiden hierin ook een taak gekregen. Met andere woorden: de overdracht van het geloof door vader en moeder moet voor het kind ook zichtbaar zijn.

Tenslotte

Hiermee is het gedeelte over (jonge) kinderen afgesloten. Vanwege de beschikbare tijd op de konferentie werd niet ingegaan op een onderwerp als kinderen in de kerkdienst en het gebruik van kinderbijbels.

Kolofon

Redactie:

T. Hoekstra
Drs. H. de Jong
Drs. P. J. van Kampen
Mr. dr. J. Meulink
D. W. L. Milo
Ds. K. Muller
Ds. E. R. Postma
M. J. F. van der Wal

Adres van de redactie:

Ds. K. Muller, Oude Veenscheiding 15, 8446 LC Heerenveen. Tel. 05130-20476.

Kerknieuws/Uit breder kring:

M. J. F. van der Wal, Brugakker 60-17, 3704 RA Zeist. Tel. 03404-61525.

Abonnementen en ledenadm.:

Postbus 84, 3956 ZS Leersum. Telefoon 03434-54288. Gironummer 404945 t.n.v. Geref. Persvereniging Opbouw.

Lidmaatschap Persvereniging:

Aanmelding door overschrijving van min. f25,- contributie.

Abonnementen:

Het aanvragen of opzeggen van abonnementen uitsluitend bij de administratie. Abonnementen kunnen ieder moment ingaan, doch slechts per 31 december eindigen. Opzeggen uiterlijk tot 15 nov.

Abonnementenprijs

(bij vooruitbetaling):
f50,- per jaar of f26,50 per half jaar. Voor studenten f40,- per jaar. Buitenland f70,- per jaar of f95,- per luchtpost.

Advertentieprijs:

45 ct. per mm. Advertenties inzenden tot dinsdagmorgen 10.00 uur.

Advertenties en druk:

Drukkerij „Steenbergen”, Nooitgedacht 3, 3701 AL Zeist. Telefoon 03404-22452. Postbus 244, 3700 AE Zeist.

Geloofsopvoeding begint al heel vroeg; in de afgelopen weken werd daar in 'Opbouw' het accent op gelegd. De volgende keer wordt de sprong gemaakt naar oudere 'kinderen' (pubers en adolescenten).

Literatuur:

- (1) Drs H. C. Stoffels en Dr G. Dekker: Geloven van huis uit? (Kok Kampen, 1987). Het onderzoek van Dr. T. I. G. M. Andree werd gedaan in Rooms-Katholieke gezinnen (1983).
- (2) D. Koole en Dr W. H. Velema: Verricht uw dienst ten volle (Kok, Kampen, 1985).
- (3) M. Vrijmoeth-de Jong: Bijbelgebruik in het gezin (Opbouw, maart tot augustus 1981).
- (4) Piet van der Ploeg: Het lege testament (Wever, Franeker, 1985).

BIJ GEBOORTE- EN HUWELIJKSKAARTEN
ONTVANGT U EEN AARDIGE ATTENTIE.

Drukkerij „Steenbergen”

Nooitgedacht 3 - 3701 AL Zeist - Tel. 03404-22452
Gestigd sinds 1901

Boeken, Periodieken en
Handelsdrukkerij

Avondmaal

'k Deed zoveel kwaad; zo weinig goed,
mijn vlammend vuur werd enkel roet,
mijn licht is bijna opgebrand. –
Gij geeft de beker in mijn hand:
– Neem, drink hieruit; dit is Mijn bloed. –

Nel Benschop

Er is zo eindeloos veel leed
waar ik, mijn God, geen raad mee weet;
de vragen wentelen in mij rond –
Gij legt het antwoord in mijn mond:
– Dit is Mijn lichaam. Neem en eet. –

In mijn bestaan zit zoveel scheef
door al het kwaad dat ik bedreef.
Ik eet Uw lichaam, drink Uw bloed. –
Gij spreekt: – Zie, Ik maak alles goed:
Gedenk Mijn dood. Geloof en leef! –

Uit: Een boom in de wind – Uitg. Kok, Kampen, 1971

P. J. van Kampen, Eck en Wiel

Het nieuwe tijdperk

1. Continentvorming

Het wordt mij steeds duidelijker dat de mystiek, of de eeuwige wijsheid zoals ze ook wel wordt genoemd, de meest consistente filosofische basis biedt voor het nieuwe paradigma.

Fritjof Capra, „De Ronde Tafel”, september 1987.

De Duitse geleerde Alfred Wegener formuleerde in de jaren twintig zijn visie op het uiteendrijven van de continenten. Een vergelijking van de loop van de kustlijn van West-Afrika en de oostkust van Latijns-Amerika was voor hem aanleiding te menen dat vroeger een „super” continent had bestaan, dat eens was verbrokken; de verschillende gedeelten waren heel langzaam – in miljoenen jaren vermoedelijk – bij elkaar vandaan gedreven.

Iets vergelijkbaars, maar dan in juist tegengestelde richting, meen ik te constateren, als we het gaan hebben over talloze opvattingen, houdingen, neigingen en filosofieën die met name in de Verenigde Staten worden aangeduid met de verzamelnaam de 'New Age Movement', letterlijk vertaald 'De Beweging van het Nieuwe Tijdperk'. Naar mijn mening valt er, ook in onze Nederlandse samenleving, een groot aantal boeken, tijdschriftartikelen, lezingencycli en de meest uiteenlopende vormen van levenspraktijk op te merken, die het etiket 'New Age' verdienen. Er lijkt een beweging op gang te zijn, waarin allerlei 'eilandjes' stukjes opvattingen, op drift zijn naar een groter geheel. Een soort geestelijke 'continentvorming'.

Gedachten en inzichten, meningen en verwachtingen, die men, zoals opgemerkt, op zeer uiteenlopend terrein kan tegenkomen, zijn bezig tot een soort super-synthese te geraken. Er is een nieuwe 'alomvattende' levens- en

mensbeschouwing in de maak. Een die wel eens lange tijd bij ons zou kunnen zijn. Reden om daar in dit artikel en in een aantal volgende artikelen uitvoerder bij stil te staan.

Citaat

De omvang van het terrein waarmee je te maken krijgt, als je het denken van de

'New Age' wil bestuderen, is ontzagwekkend. Maar evenzeer indrukwekkend is de omvang van de implicaties van wat deze beweging voorstaat.

Het gaat om niets meer of minder dan een totaal *nieuw* mensbeeld, een nieuwe totaal-levensbeschouwing die een kloof markeert met de visie op mens en heelal die tot nu toe opgeld deed. Om dat te staven citeer ik hier uitvoerig uit een artikel van een de bekendste New Age-woordvoerders, Fritjof Capra, waarover later meer.

In een artikel in het blad *De Ronde Tafel*, van september 1987 spreekt deze Oostenrijks-Amerikaanse natuurkundige van een nieuw 'paradigma', een beschouwing van de werkelijkheid. Hij spreekt daar over het oude 'paradigma', dat hij afwijst en het nieuwe dat hij verwelkomt: „Het paradigma dat nu terugtreedt heeft onze cultuur gedurende enige honderden jaren gedomineerd. Tijdens die periode is onze moderne Westerse samenleving gevormd en deze heeft grote invloed gehad op de rest van de wereld. Dat paradigma bestaat uit een stelsel van ideeën en waarden. Daartoe behoort het idee van het universum (heelal, PJvK) als een mechanisch systeem, opgebouwd uit elementaire bouwstenen, het idee van ons lichaam als een machine, de visie op het leven als een onderlinge strijd om het bestaan, het geloof in onbegrensde materiële vooruitgang, te bereiken door economische en technologische groei, en – niet minder belangrijk – het geloof dat een samenleving waarin het vrouwelijke overal is ondergeschikt aan het mannelijke, een 'natuurlijke' samenleving is. Gedurende de laatste tientallen jaren is van al deze aannames gebleken dat ze zeer beperkt zijn en dat ze hard toe zijn aan een grondige herziening.

Neem zelf een abonnement

U hoeft er
niet
(volledig)
achter te staan
om er (toch)
voor te zijn.

☐ kennismakingsnummers

☐ abonnement

Naam:

Adres:

Postcode en plaats:

Sturen naar: Administratie Opbouw (zonder postzegel) Antwoordnummer 38, 3940 ZD Leersum.

**Opbouw
voor mij**

Zo'n herziening vindt nu inderdaad plaats. Het nieuwe paradigma dat nu in opkomst is, kan op verschillende manieren worden omschreven. Men kan het ook een holistische visie noemen, omdat het meer nadruk legt op het geheel dan op de details. Men kan het ook een ecologische visie noemen, en dat is de term waar ik de voorkeur aan geef. Ik gebruik de term 'ecologisch' hier in veel bredere betekenis dan gebruikelijk is. Het ecologische besef zoals ik dat bedoel, erkent de fundamentele onderlinge afhankelijkheid van alle verschijnselen en ook dat de individuen en de samenleving ingebed zijn in de cyclische processen van de natuur. Dit ecologisch besef is wat nu ontstaat op verschillende gebieden van onze samenleving, zowel binnen als buiten de wetenschap.

Het ecologisch paradigma wordt weliswaar ondersteund door de moderne wetenschap, maar het is vooral geworteld in een kijk op de werkelijkheid die verder gaat dan het wetenschappelijke raamwerk en die gericht is op de fundamentele eenheid van leven. Als de menselijke geest wordt begrepen als dat deel van het bewustzijn waardoor het individu zich verbonden weet met de kosmos als een geheel, dan wordt het duidelijk dat deze nieuwe visie op de werkelijkheid in harmonie is met de zienswijzen van de spirituele tradities."

Afscheid en nieuw begin

In dit citaat lezen we de hoofdlijnen van het betoog, zoals dat, naar ik hoop in deze serie artikelen duidelijk naar voren zal komen. Het gaat om een nieuwe visie die een afscheid markeert, een breuk met de cultuur van de Renaissance en de Verlichting.

Het gaat om een cultuur die nieuwe wortels heeft gevonden in 'de spirituele tradities' lees: in de mystieke tradities van het Oosten, het Hindoeïsme, Boeddhisme en Taoïsme.

De werkelijkheid moet niet, zoals in de natuurwetenschappen tot nu toe veelal gebeurde, allereerst worden ontleed, worden teruggebracht tot zijn onderdelen, tot elementaire bouwstenen. Allereerst moeten we besef hebben van de 'fundamentele eenheid van het leven'. Tegenover het heelal als een 'mechanisch systeem', zoals de natuurwetenschappers dat hebben geformuleerd, staan kennelijk 'de cyclische processen van de natuur'.

We gaan, als Capra gelijk heeft tenminste, bij een sterk rationele wetenschap vandaan, een wetenschap die nog gelooft in 'onderlinge strijd om het bestaan', en in de suprematie van 'het mannelijke'. We komen terecht bij een visie waarin 'het vrouwelijke element' sterker aan bod zal komen. Waarbij 'samenwerking' centraal zal staan in plaats van competitie en onderlinge strijd.

Carpa's verhaal lezend, komt men tot de conclusie dat hier een natuurgeleerde spreekt die – onder aanzienlijke tegenstand van vakgenoten, overigens – de weg wijst naar een kosmisch bewustzijn. Een 'rationeel mens', vertegenwoordiger van rationele wetenschapsbeoefenaren, die de kant van de mystiek op gaat. Een westerling die uitspreekt dat we voor de toekomst alleen heil kunnen vinden bij 'het Oosten'. Iemand die graag spiritueel wil zijn, maar voor wie het christelijk geloof kennelijk geen enkel aantrekkingskracht bezit.

Door ons verhaal bij Capra te beginnen hopen we het hele 'netwerk', door 'New Agers' zelf ook wel de 'Aquarius Samenzwering' genoemd, op het spoor te komen.

Kerknieuws

Ned. Geref. Kerk van Maassluis

Beroepbaar gesteld door de regio Schiedam kand. G. J. Zwarts te Rotterdam.

Br. Zwarts is ook bereid een beroep in part-time-verband in overweging te nemen, mede i.v.m. werkzaamheden van zijn vrouw.

Het preekconsent van de heer F. H. Blokhuis te Schiedam is verlengd tot 1 januari 1989.

Ned. Geref. Kerk/Chr. Geref. Kerk van Nieuwegein

Preases kerkeraad: Drs W. C. Moerdijk, Ereprijs 30, 3434 CP, tel.: 03402-65825.

Diakonie: J. M. Vree, Lepelaar 43, 3435 DT, tel.: 03402-43601.

Evangelisatiecommissie: Th. Fijan, Bergerveste 13, 3432 AJ, tel.: 03402-47126.

Stichting Emeritaatsvoorziening „S.E.V.”

In verband met de verkiezing van een nieuw bestuurslid in de najaarsvergadering nodigt het bestuur de kerken uit vóór 21 oktober namen van kandidaatsbestuursleden (met vermelding van dres en telefoonnummer) schriftelijk op te geven aan de administrateur P. Marsman, Prins Mauritsingel 3a, 3043 PA Rotterdam

Radio-kerkdienst

Op zondag 4 oktober a.s. zal de mid-dagkerkdienst van de Nederlands Gereformeerde Kerk van Hattem worden uitgezonden via radio 5.

Aanvang 5 uur namiddag.
Voorganger: ds H. van Ommen.

De gedrukte preek is verkrijgbaar bij het prekenbureau van de Ned. Geref. Kerken, postbus 1201 DA Hilversum; te

bestellen per briefkaart met f1,50 aan postzegels bijgeplakt; of per giro door storting van f1,50 op nummer 60600 van de IKON Hilversum.

Bandjes met opname van de dienst zijn verkrijgbaar tegen kostprijs bij de stichting De Brug te Dronten, Lancasterdreef 148, 8251 TD, tel.: 03210-3673.

Voorganger: ds H. van Ommen

Regionale vergadering ressort Utrecht

Wij citeren uit het kort verslag van de regionale vergadering van de Kerken in het ressort Utrecht, gehouden op 16 september 1987 het volgende:

Bevestiging ds W. C. Moerdijk

De vergadering besluit uit te spreken dat ds Moerdijk als predikant in alle rechten en plichten binnen het N. G. Kerkverband zal functioneren. Ds Moerdijk wordt uitgenodigd de Drie Formulieren van Enigheid te ondertekenen en verklaart zich hiertoe bereid.

Toelatingsonderzoek br. D. W. Fijan
Br. Fijan houdt zijn preekvoorstel aan de hand van Exodus 23 de verzen 1 tot 12.

Over het examen wordt beraad gevoerd; de vergadering besluit met vreugde dat zij br. Fijan beroepbaar kan stellen in onze kerken.

Br. Fijan betuigt zijn instemming met de Drie Formulieren van Enigheid.

Opgemerkt wordt dat dit examen zeer kort volgt op het examen dat br. Fijan aan de T.H. te Apeldoorn moest afleggen en de voorbereidingstijd zodoende zeer kort was. De regio zal in toekomstige gevallen rekening dienen te houden met voldoende tijd tussen de beide door kandidaten af te leggen examens.

Brief aan de kerk te Bilthoven

Door de kerk te Bilthoven wordt gevraagd naar de wijze waarop een vakante gemeente dient te handelen met de financiële vergoeding voor preekhulp uit de regiogemeenten.

Hierop wordt geantwoord dat wanneer de predikant de preekhulp geeft in eigen vrije tijd, het honorarium en kostenvergoeding voor de betreffende predikant is; is de predikant in het kader van hulp door zijn eigen gemeente afgestaan dan is honorarium bestemd voor die gemeente. (Besluit hierover is terug te vinden in de akta van een eerdere vergadering).

De afgevaardigden van Bilthoven danken langs deze weg de zustergemeenten en de predikanten voor de geboden hulp.

Ds Kiezebrink

De afgevaardigden van Baarn delen mee dat ds Kiezebrink een part-time **293**

baan als gevangenispredikant in Den Bosch heeft aanvaard.

Voorts wordt meegedeeld dat ds Smit het beroep naar deze gemeente heeft aangenomen.

De afgevaardigden van Utrecht delen mee dat de kerkeraad van Utrecht in principe heeft besloten dat de wijk-gemeente Houten per 1 januari 1988 zelfstandig zal worden. De wijk-gemeente Houten telt thans ca. 200 leden waarvan ca. 150 Nederl. Gereform. Hiervan zijn ca. 70 belijdende leden. De plaatselijke samenwerking met de C.G.K. leden in Houten is zeer intensief. Van het verdere verloop zullen de regiokerken op de hoogte worden gehouden.

Het adres van br. D. W. Fijan is: Kriekengarde 44, 3992 KK Houten, tel.: 03403-74479.

Aan de bezoekers van de Vrouwencontactdag, gehouden op 10 september j.l. te Ermelo.

Ter afsluiting van de Vrouwencontactdag, '87 brengen wij graag nog de volgende zaken onder uw aandacht:

a. De cassettebanden van onze ontmoetingsdag zijn tegen kostprijs te verkrijgen bij: Stichting „De Brug”, Breeuwerstraat 25, 8251 HB Dronten, tel.: 03210-3673.

Indien u wilt bestellen, doet u dit dan zo spoedig mogelijk. Dit vergemakkelijkt het vele werk, dat de heer Vinke hieraan heeft.

b. Nadat alle onkosten uit de opbrengst van de programmaverkoop en collecte bestreden waren, bleef een bedrag van f1.550,- over, welk bedrag wij als volgt hebben verdeeld: Stichting „De Brug” f350,-, Stichting l'Abri-Nederland f300,-, Stichting Redt een Kind-bouwfonds (Babyhuis Zuid India) f300,-, Vereniging tot Bescherming van het Ongeboren Kind f300,- en Stichting voor Jeugdzorg en Maat schappelijk Werk f300,-.

De opbrengst van onze Hongarij-stand ten bate van de Hongaarse Broederschap was: f357,25.

Ook de andere standhouders bleken dubbel en dwars tevreden te zijn.

c. Op het gelukstelegram dat wij H.M. Koningin Beatrix i.v.m. haar herstel toezonden, ontvingen wij van de Dienst van het Koninklijk Huis het volgende antwoord:

„Op verzoek van Hare Majesteit de Koningin zeg ik u dank voor uw gelukwensen, zoals tot uitdrukking gebracht in het telegram van 10 september j.l. dat u de Koningin namens de Nederlands

Gerformeerde Vrouwen deed toekomen.

Met gevoelens van de meeste hoogachting, w.g. S. J. van Riel-Hooykaas, Particulier Secretaresse van Hare Majesteit de Koningin en Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Claus der Nederlanden.”

d. Uit de binnengekomen enquêteformulieren (ca. 300) bleek dat het merendeel Ermelo, vanwege zijn centrale ligging, een zeer geschikte ontmoetingsplaats vond, echter onder voorwaarde dat de lunchpauze beter geregeld zou worden, waaromtrent afspraken zijn gemaakt voor de toekomst. Met het oog op deze uitslag menen wij er goed aan te doen u van onderstaande feiten in kennis te stellen:

Met dankbaarheid zien wij op onze Vrouwencontactdag terug. Wij mochten ons verheugen in een bezoekersaantal van ruimschoots 800.

Overigens laten wij het natuurlijk geheel aan de volgende voorbereidingscommissie over waar en hoe Vrouwencontactdag 1988 gehouden zal worden. *Dit zij met nadruk gezegd!*

Tenslotte hartelijk dank voor de vele spontane telefonische en schriftelijke reacties! Deze vertelden ons dat zowel van het boeiende referaat van ds Rietkerk als van de declamatie en de Koreaanse zang bijzonder genoten was. Prachtig, dat wij ondanks de lunch, die ons bijna zwaar op de maag ging liggen, zo'n gezegende dag hadden en... dat de Vrouwencontactdag ieder jaar door een steeds groter wordend aantal zusters bezocht wordt!

Met vriendelijke groeten,

G. Waning-Lauw

A. Borgman-de Graaf

Nederlands Gereformeerd Seminarie

Sedert de Reformatie kennen de reformatorische kerken de prediking als hoofdbestanddeel van de zondagse eredienst. De vraag dringt zich echter op: kan zulke prediking vandaag nog boeien en vooral jonge mensen bouwen in Schriftkennis en geloof? Dit vraagstuk werd door ds J. Stuij van Kampen aan de orde gesteld onder de titel „Prediking en prediker in deze tijd”. Spreker schetste de toenemende ongeïnteresseerdheid, gelijke tred houdend met toenemende vervlakking van kennis van de Schrift en aantasting van haar gezag. Het was ter gelegenheid van de opening van het twaalfde studiejaar dat zovelen in Wapenveld bijeengekomen waren op vrijdagavond 11 september.

De voorzitter van het bestuur, ds L. W. G. Blokhuis van Wapenveld had allen welkom geheten en sprak vervolgens over het onderwerp: „Geloven is vertrouwen op God”. Geloof is méér dan kennis alleen. De Schrift is vol van vermaning tot vertrouwen en van voorbeel-

den van dat vertrouwen; zie de psalmen, of Hebr. 11, of de strijd van David tegen Goliath.

Tot slot sprak ds C. A. A. Struik van Schiedam over het onderwijs van Efeze 6:10-20, met het vermaan tot het aandoen van de wapenrusting Gods, ten einde te kunnen strijden en daarbij aan te houden in het gebed.

In dankzegging en gebed droeg hij het Seminarie en allen, die daarbij betrokken zijn, op aan de hoede des Heren en bracht dank voor de vele zegeningen, waarvan de nieuwe behuizing, die zojuist in Amersfoort betrokken werd, niet de geringste is.

Uit breder kring

Intrede bijzonder hoogleraar aan de Landbouwniversiteit te Wageningen.

Op donderdag 24 september 1987 hoopt Prof. Dr. Ir. E. Schuurman in het openbaar het ambt van bijzonder hoogleraar in de reformatorische wijsbegeerte aan de Landbouwniversiteit te Wageningen te aanvaarden. Hij zal dit doen door het uitspreken van een inaugurele rede, getiteld *Krisis in de Landbouw, Een reformatorisch-wijsgerig perspectief*. Deze plechtigheid vindt plaats in de aula van de Landbouw-universiteit, Generaal Foulkesweg 1a te Wageningen om 16.00 uur precies. De heer Schuurman is benoemd tot bijzonder hoogleraar door de Stichting voor Reformatorische Wijsbegeerte.

De kolleges zijn *toegankelijk* voor iedere belangstellende.

Waar: Landbouwniversiteit, De Leeuwenborch 1, Wageningen.

Wanneer: Wekelijks op maandag van 15.30-17.15 uur.

1987: vanaf 7 september

1988: vanaf 11 januari.

Waarover: 1987: cultuurfilosofie: Besproken zullen worden verschillende wijsgerige visies op de huidige cultuur. In een analyse van de cultuurmachten (wetenschap, techniek, economie, politiek en organisatie) zullen knooppunten opgespoord worden van menselijke verantwoordelijkheden.

1988: *Ethiek van wetenschap en techniek:* Hoe dragen we verantwoordelijkheid in en voor wetenschap en techniek? Deze verantwoordelijkheid is groter, anders en moeilijker te realiseren dan vroeger. Na bespreking van stromingen in de christelijke ethiek komt de vraag aan de orde: Welk perspectief biedt de normatieve schepingsstructuur in een geestelijk gedisintegreerde maatschappij?

„Ik kan slapen zonder zorgen.
Want slapend kom ik bij U thuis.
Alleen bij U ben ik geborgen.
Gij doet mij rusten tot de morgen
en wonen in een veilig huis.”

Psalm 4:3

Na een korte ziekte is bij de Here Thuisgekomen mijn lieve man,
onze lieve vader en opa

HENDRIK CORNELISSEN

op de leeftijd van 61 jaar.

Arnhem: Lidy Cornelissen-Beudeker
Amersfoort: Cisca en Harry Beurskens-Cornelissen
Eric en Ivor
Westervoort: Roeland en Annemieke Cornelissen-Veer
Suzannen en Ruben
Westervoort: Arnoud en Agnes Cornelissen-Terhorst
Arnhem: Ellen Cornelissen
Berlijn: René Rögner-Francke

Geen bloemen. Liever geen bezoek aan huis.

6825 AE Arnhem, 25 september 1987.
Beverweerdlaan 6.

Na de dienst in het kerkgebouw van de Ned. Geref. Kerk te Arnhem
heeft de teraardebestelling plaatsgehad woensdag 30 september
j.l. op de Algemene Begraafplaats „Moscowa” te Arnhem.

Met ontroering delen we het onverwachte heengaan van onze
broeder

H. CORNELISSEN

We zijn dankbaar voor het vele werk dat hij gedurende jaren in diverse
functies met grote liefde voor zijn Heer en Heiland temidden van
onze gemeente heeft gedaan.
Hij laat een lege plaats achter!
We vragen aan onze Heere om zijn vrouw en kinderen te willen ver-
troosten en ons allen!

Kerkeraad en gemeente van
Ned. Geref. Kerk van Arnhem

Arnhem, 25 september 1987

Het plotselinge overlijden van onze penningmeester en broeder

H. CORNELISSEN

heeft ons zeer geschokt.

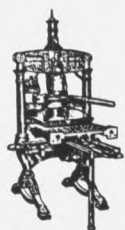
De gewetensvolle manier waarop hij zijn taak als penningmeester,
die hij slechts enkele maanden mocht uitoefenen, heeft op-
genomen, heeft diepe indruk op ons gemaakt.
Moge de HEERE zijn vrouw en kinderen troosten en bijstaan.

Het bestuur van de Gereformeerde Stichting
Verzorgingstehuis De Beukenhof, Velp.

Arnhem, 25 september 1987

● Plaats uw familieberichten in dit blad

BIJ GEBOORTE- EN HUWELIJSKAARTEN
ONTVANGT U EEN AARDIGE ATTENTIE.

drukkers sinds 1901

Drukkerij „Steenbergen”

Nooitgedacht 3 - 3701 AL Zeist - Tel. 03404-22452
Gevestigd sinds 1901

Boeken, Periodieken en
Handelsdrukkerij

stichting voor
reformatische
wijsbegeerte

Het Centrum
voor Reformatische
Wijsbegeerte
organiseert
voor de vijfde maal

BEWEGINGKONGRES OVER INDIVIDUALISERING EN SOLIDARITEIT

Waar gaat het kongres over?

Meer en meer benadert de overheid haar onderdanen als in-
dividuen en niet als lid van een kerk, gezin of een ander verband.
De overheid bemoeit zich steeds minder met de sociale verban-
den waarin haar onderdanen functioneren. Dit doet zij om de
burgers een maximale vrijheid te laten. **In hoeverre loopt het
welzijn van de burgers echter gevaar, als de wetgever zo'n
wezenlijk aspect van de mens buiten beschouwing laat?**
Hoe kijkt men vanuit verschillende mensvisies aan tegen deze
vraag? Wat houdt het begrip „solidariteit” in binnen een samen-
leving, waarin dit proces van individualisering plaats vindt? Wel-
ke rol spelen nieuwe verbanden, waar de staat mee te maken
krijgt, zoals vredesbeweging, milieugroepen en allerlei be-
langenorganisaties?

Spreekers

Ds H. de Jong, oudkurator van de Stichting voor Reformati-
sche Wijsbegeerte en voorganger van de Nederlands Gerefor-
meerde Kerk.

Prof. Dr. S. Griffioen, hoogleraar sociale filosofie aan de Vrije
Universiteit te Amsterdam en Bijzonder hoogleraar Reformati-
sche Wijsbegeerte te Leiden.

Prof. Dr. Mr. A. K. Koekkoek, hoogleraar staatsrecht aan de
Universiteit te Tilburg.

Prof. Dr. Ir. E. Schuurman, lid van de Eerste Kamer en bijzon-
der hoogleraar Reformatische Wijsbegeerte te Delft. Eind-
hoven en Wageningen.

Informatie en aanmelding: zie antwoordstrook. Bellen kan
ook: 030-342030.

Het kongres wordt georganiseerd voor de lezers van het blad
„Beweging” en voor geïnteresseerden. Voorafgaand aan dit
kongres is uitgekomen het augustusnummer van

BEWEGING

Christelijk, filosofisch tijdschrift over samenleving en cultuur
(verschijnt tweemaandelijks).

Met als inhoud:

Prof. Dr. S. Griffioen: „Leven we wel in een ik-tijdperk”

Drs A. B. Bos-Geertsema: „Albrecht Dürer tussen Renaissance
en Reformatie”

Drs A. Zijlstra/Drs R. van Woudenberg: „Mimese en geweld:
over de cultuurkritiek van René Girard”

Prof. Dr. H. G. Geertsema: „Wie is bang voor de geschiedenis
van de filosofie?”

Antwoordstrook

(Opsturen naar: Centrum voor Reformatische Wijsbegeerte,
Antwoordnummer 4009, 3500 VB Utrecht)

Stuur mij het programmaboekje met routebeschrijving en het
augustusnummer van „Beweging”, want ik kom/wij komen naar
het Bewegingskongres.

Naam

Adres

Postcode en woonplaats

☐ Ik kom/wij komen met de trein. Stuur keer een **NS
reduktiebon** naar het eerste adres.

☐ ik neem het **kennismakingsabonnement op „Beweging”**
(eerste jaar f10,- daarna f25,- per jaar).

☐ Stuur mij het **gratis „Aspekten** (van reformatische wijs-
begeerte) met alle activiteiten, die dit seizoen vanuit het cen-
trum georganiseerd worden.

Q-IV

T.WEVER BV FRANEKER

THEOLOGISCHE BOEKHANDEL

SPECIALE AANBIEDING

De Voorzeide Leer: Tijdelijk groot prijsvoordeel

**De speciaalzaak
voor
theologische uitgaven**

Een bijbelcommentaar van
ds F. van Deursen en ds C. Vonk

Thans leverbaar:

Tijdelijk (oktober '87)

A Inleiding-Genesis-Exodus	528 blz.	f70,60	Nú f56,50
B Leviticus	768 blz.	f39,50	Nú f31,60
C Numeri-Deuteronomium	880 blz.	f47,65	Nú f37,95
D Jozua	360 blz.	f43,05	Nú f34,50
E Richteren	352 blz.	f43,05	Nú f34,50
F I en II Samuel	400 blz.	f59,10	Nú f47,25
G I en II Koningen	440 blz.	f51,00	Nú f40,80
Ha Jesaja	304 blz.	f53,75	Nú f42,90
Hb Jeremia-Ezechiël	320 blz.	f56,35	Nú f44,95
Hc Hosea-Maleachi	352 blz.	f58,60	Nú f46,90
J Psalmen I	416 blz.	f44,60	Nú f35,70
K Psalmen II	424 blz.	f44,60	Nú f35,70
L Spreuken	432 blz.	f55,30	Nú f44,25
M Job	380 blz.	f60,35	Nú f48,25
P Daniël-Nehemia	270 blz.	f57,05	Nú f45,65

15 delen

Totaal f784,55 nu f627,40

**f157,15
voordeel**

In 1987-1988 verschijnen nog 3 delen: Pred./Hooglied, Mattheüs/Marcus en Lucas/Johannes. De jaren daarna volgen Ruth/Klaagliederen/Esther en waarschijnlijk nog 4 delen N.T. (Handelingen, 2 delen Brieven en Openbaring).

Behalve het tijdelijke prijsvoordeel in oktober bieden wij u ook de mogelijkheid om in termijnen te betalen:

f627,40 : f127,40 (bij ontvangst van de 15 delen) + 5 x f100,- per maand.

Bedragen boven f100,- kunnen ook in verschillende maandelijkse termijnen worden afgelost (in het geval dat u afzonderlijke delen afneemt).

Wie intekent op de nog te verschijnen delen ontvangt die tegen intekenprijzen, die ca. 15% lager zijn dan de gewone (definitieve) prijzen!

Recensies spreken boekdelen:

„De boeken van deze reeks geven gezonde Schrift-uitlegging.” (ds. J. Waagmeester in Kerkbode van Ned. Geref. Kerken).

„Ik kan deze boeken alleen maar hartelijk aanbevelen.” (Prof. dr. B. J. Oosterhoff).

Voordeelbon (Zenden naar T. WEVER b.v., Antwoordnummer 5, 8800 VB Franeker. Zonder postzegel en in open envelop).

- ☐ Zend mij alle 15 verschenen delen toe. De prijs bedraagt nu tijdelijk in oktober '87 f627,40 (f157,15 voordeel).
- ☐ Noteer mij ook voor de nog te verschijnen delen.
- ☐ Zend mij de afzonderlijke delen
- ☐ Ik betaal direct / in.....termijnen.
- (☐ =S.v.p. aankruisen, welke mogelijkheid u kiest)

Naam

Adres:

Postcode:

Plaats:

Opb.